

MOLIYA BOZORI INSTRUMENTLARINING BOZOR BAHOSI VA UNGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Tursunov Faridun Mustafoyevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,

“Bank ishi” kafedrası assistenti

tursunovfaridun4330@gmail.com

Yusupov Ulmasbek Asadullo o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

yusupovulmasbek07@gmail.com

ANNOTATSIYA

*Biz ushbu maqolada moliya bozori instrumentlarining bozor bahosi va unga ta'sir qiluvchi omillar hamda instrumentlarning tavsifi, tahlili, bozordagi o'rnini ko'rib chiqdik. Ushbu maqolada moliya bozorining asosiy segmentlari sifatida ssuda kapitallari bozori, valyuta bozori, qimmatli qog'ozlar bozori, sug'urta bozori, lizing bozori va boshqalarni ta'rifi, tavsifi va ba'ze ko'rsatkichlarini ketirib o'tganmiz. Mazkur maqolada ba'ze kerakli adabiyotlar va turlixil ped-
texnologiyalardan foydalanilgan.*

Kalit so'zlar: *moliya bozori, moliya bozori instrumentlari, tijorat banki, korporativ resurslar, potentsial, bank ssudasi, depozit, diskont siyosati, emitentlar, inflyatsiya.*

MARKET VALUATION OF FINANCIAL MARKET INSTRUMENTS AND FACTORS AFFECTING IT

ABSTRACT

In this article, we examined the market assessment of financial market instruments and the factors affecting it, as well as the description, analysis of instruments, their position in the market. In this article, we have summarized the definition, description and some indicators of the loan capital market, foreign exchange market, securities market, insurance market, leasing market, etc. as the main segments of the financial market. Some of the necessary literature and turlixil ped-technologies were used in this article.

Keywords: *financial market, financial market instruments, commercial bank, corporate resources, potential, bank loan, deposit, discount policy, issuers, inflation.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar mamlakatda ijtimoiy yo‘naltrilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan demokratik jamiyat qurishda qaratilgan bo‘lib, ularning asosiy mahsullaridan biri tez sur‘atlar bilan rivojlanayotgan milliy moliya bozori hisoblanadi. Moliya bozorda harxil moliyaviy xizmatlar taklif etiladi. Moliya bozori bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy resurslarining subektlari o‘rtasida taqsimlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Biz mazkur maqolada yuqoridagi asosiy instrumentlarning tavsifi, tahlili, bozordagi o‘rni, bahosi va ularga ta’sir etuvchi omillarni ko‘rib chiqamiz. Ushbu maqolada moliya bozorining asosiy segmentlari sifatida ssuda kapitallari bozori, valyuta bozori, qimmatli qog‘ozlar bozori, sug‘urta bozori, lizing bozori va boshqalarni ta’rifi, tavsifi va ba’ze ko‘rsatkichlarini ketirib o‘tganmiz.

Hozirgi globallashuv sharoitida fond bozorlari iqtisodiyatning asosiy tarmog‘i bo‘lib kelmoqda. Bundan ko‘rinib turbdiki, qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish iqtisodiyotni rivojlantirish demakdir. Hozir jahon fond bozorlari bir qancha muammoli holatlar vujudga kelmoqda. Prezidentimiz bu muammolar haqida quyidagi fikrlarini bildirganlar: - “Muhim masala - yurtimizda fond bozori, fond birjasini yanada rivojlantirish uchun Qimmatli qog‘ozlar bozorini muvofiqlashtirish va

rivojlantirish markazi ishini tubdan qayta tashkil etish lozim. Shu maqsadda 2018-yildan boshlab elektron savdo maydonlari orqali davlat aktivlarini sotish bo'yicha elektron tizim tashkil etiladi. 2018-yilda bank tizimi faoliyatini rivojlantirish bo'yicha belgilangan vazifalarni amalga oshirishda banklar bilan tadbirkorlik subyektlari o'rtasida samarali va o'zaro manfaatli hamkorlik munosabatlarini ta'minlash masalalariga asosiy e'tiborni qaratish zarur. Valyuta bozorini isloh qilishga qarshi bo'lgan ayrim "ekspertlar"ning ikkilanishi va "maslahat"lariga qaramasdan, biz qisqa muddatda xalqaro standartlar asosida valyutani liberallashtirish jarayonini boshladik. Lekin biz yaxshi tushunamizki, bu ish ushbu sohadagi islohotlarning boshlanishi, xolos. Valyuta siyosati biznes va iqtisodiyotni rivojlantirish manfaatlariga to'liq xizmat qilishi, investitsiya faoliyatiga ijobiy turtki berishi lozim"[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Zamonaviy iqtisodiyotda qimmatli qog'ozlar bozori juda muhim o'rin egallaydi. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish va rivojlantirish uchun samarali iqtisodiy siyosat yurgizish bilan bir vaqtda, moliyaviy soxada institutional islohotlar o'tkazilishi lozimligi ayni haqiqatdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida fond bozorida qimmatli qog'ozlardan maqbul tarzda foydalanish imkoniyatini yaratuvchi barqaror moliyaviy tizim sifatida muxim ahamiyat kasb etadi. Bunday moliyaviy tizimga ega mamlakatlar iqtisodiy xatarlarga bardoshli bo'ladilar[2].

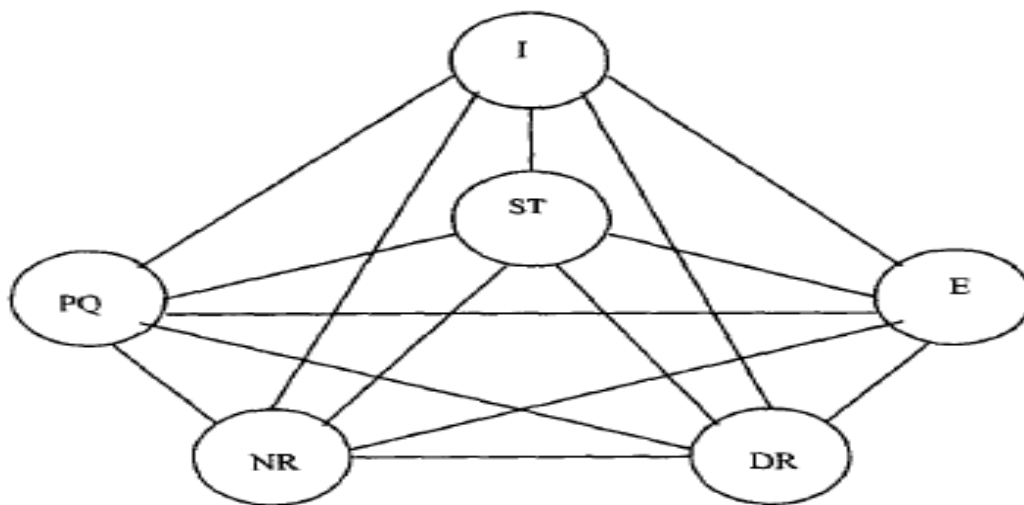
Moliya bozori haqida turlixil qarashlar mavjud, masalan A. Allayorovning fikriga ko'ra "Moliya bozori - bu monetizatsiyalashgan real investitsion bazisga ekvivalent moliyaviy instrumentlar bilan bog'liq tashkillashgan iqtisodiy - xuquqiy mexanizm bilan ta'minlangan munosabatlarni maqsadli amalga oshiruvchi, iqtisodiyot sub'ektlari uchun zaruriy bozor sharoitlarini yaratib beruvchi majmua sifatida namoyon bo'luvchi tizim" hisoblanadi[3]. Birqator o'zbek iqtisodchilari Sh.Sh. Shoxa'zamiy, K. Ismoilov, Sh. Q. Fozilchayev, J. I. Karimqulovlar qarashlariga ko'ra "Moliya bozori - ortiqcha mablag'larga ega odamlardagi pul mablag'larini pul mablag'lari yetishmayotganlarga o'tkazib berishga xizmat qiluvchi

bozor hisoblanadi. Har qanday alohida olingan tovar bozor narxi uning bozorga olib chiqilgan miqdori va ushbu tovarning tabiiy narxi yoki to'liq qiymatini to'lab, berishga tayyor bo'lganlar tomonidan unga bo'lgan talab nisbati bilan aniqlanadi"[4].

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti rivojlanishining hozirgi bosqichida xalqaro talablar va standartlarni hisobga olgan holda tijorat banklarining aktivlari va majburiyatlarini boshqarish muammolari ortib bormoqda. Ushbu xalqaro ko'rsatkichlarni samarali joriy etish bank faoliyati holatining o'ziga xos xususiyatlarini va ushbu jarayonga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va hisobga olishda mumkin[5].

NATIJALAR

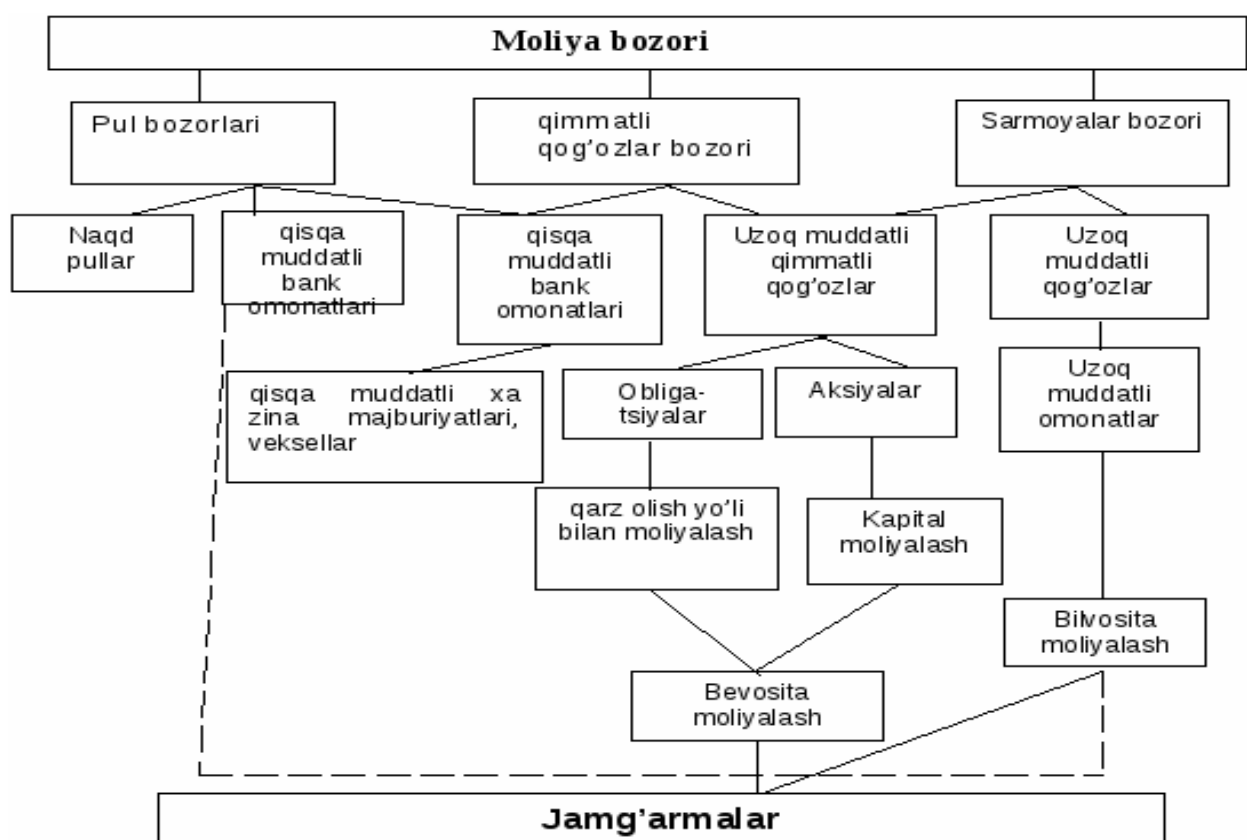
Moliya bozori – bu moliyaviy xizmatlar taklif etiladigan bozordir. Hozirda moliya bozori yuqori darajada tashkillashgan va uzluksiz rivojlanayotgan, rogan sari jahon miqyosida globallashib borayotgan alohida bir butun va o'z muhitiga ega munosabatlar va institutlar (qatnashchilar) majmuasi sifatida namoyon bo'luvchi murakkab tizim ekanligi aniq bo'lmoqda. Moliya bozorining tuzulmaviy-funksional modeli quyidagi rasmda ko'rishimiz mumkin(1-rasm).

1-rasm. Moliya bozorining tuzulmaviy-funksional modeli

Bu model oltita bir-biri bilan uzviy bogʻlangan quyidagi unsurlardan iborat: moliya instrumentlarini muomalaga chiqaruvchi, emitent (E), investor (I), professional qatnashchi (PQ), savdo tizimlari (ST), davlat regulyatori (DR), nodavlat regulyatorlar (NR). Bunda regulyatorlar birgalikda moliya bozorini muvozanatli tartiblashdrish asosida uning barqarorligi va xavfsizligini taʼminlaydi.

Endi esa moliya bozorining tuzilmaviy holatini oʻzida aks ettiruvchi sxemani koʻrib chiqamiz(2-rasm).

2-rasm. Moliya bozori.

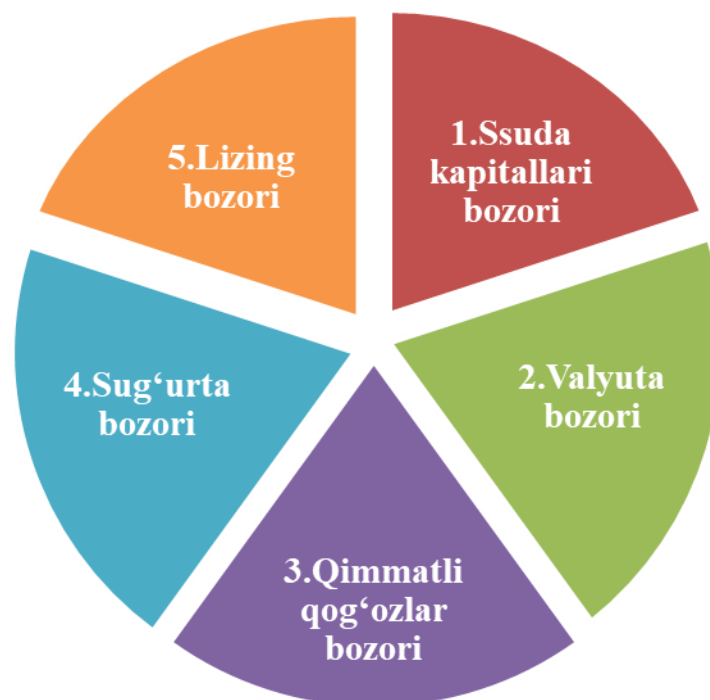
Moliyaviy resurslarni jalb qilish jarayonida foydalaniluvchi moliyaviy instrumentlarning oʻziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda iqtisodiyotning korporativ sektorida kapital bozori segmentlarining oʻzaro munosabatlari shakllanadi. Oʻz navbatida, segmentlar oʻzaro taʼsirining xususiyatlari va darajasini tahlil qilish qimmatli qogʻozlar bozori va kredit bozorining (kuchli, oʻrta, zaif) uch turdagi oʻzaro

bog‘liqligini aniqlash va tavsiflash imkonini beradi. Moliya bozori har qanday mamlakatning umumiy bozorini tarkibiy, ammo, asosiy va alohida qismidir. Lekin, moliya bozorining asosi real tovarlar bozoridir. Bunda moliya bozori real iqtisodiyot va tovar bozorining ustqurmasi sifatida namoyon bo‘lishi bilan birga tovar bozori va iqtisodiyotni moliyaviy ta‘minlaydi va muvofiqlashtiradi, umuman iqtisodiyotning ob‘ektiv holatini ifodalaydi va rivojlanishini belgilaydi.

MUHOKAMA

Moliya bozorini samarali tashkil etish va boshqarishda tartibga solish jarayoni juda muhim, ammo u haddan tashqari qat‘iylashtirilmasligi zarur. Ushbu bozor rivojlanishi uchun uning ishtirokchilari ko‘lamini kengaytirish va bu jarayon listing talabiga javob bermaydigan korxonalar hisobiga amalga oshirilmasligi darkor.

Tadqiqotlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki, moliya bozorining segmentlari asosan 5 ta qismdan iborat(3-rasm).

3-rasm. Moliya bozorining segmentlari

Moliya bozorini rivojlantirish, nafaqat, davlat yoki korxonalar pul mablag'larini shakllantirish va joylashtirishda, balki mazkur bozorga aholi mablag'larini jalb etishni ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur holatlarning barchasi O'zbekistonda moliya bozorini rivojlantirish uchun yagona kontseptsiyaga kuchli ehtiyoj mavjudligidan dalolat beradi. Moliyaviy resurslarni jalb qilish jarayonida foydalaniluvchi moliyaviy instrumentlarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda iqtisodiyotning korporativ sektorida kapital bozori segmentlarining o'zaro munosabatlari shakllanadi.

XULOSA

Moliya bozori bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy resurslarining subektlari o'rtasida taqsimlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda moliya bozori orqali, bir tomondan davlat korxonalar va tashkilotlar, aholi o'zlari uchun zarur bo'lgan mablag'ni jalb qilsalar, ikkinchi tomondan korxonalar, tashkilot va aholi o'zlarining vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini qimmatbaho qog'ozlar sotib olishga yo'naltirib foyda ko'radilar. Bu esa moliyaviy resurslarning harakatini ta'minlab, iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Moliya bozorida harxil moliyaviy xizmatlar taklif etiladi.

Biz mazkur maqolada yuqoridagi asosiy instrumentlarning tavsifi, tahlili, bozordagi o'rni, bahosi va ularga ta'sir etuvchi omillarni ko'rib chiqdik. Ushbu maqolada moliya bozorining asosiy segmentlari sifatida ssuda kapitallari bozori, valyuta bozori, qimmatli qog'ozlar bozori, sug'urta bozori, lizing bozori va boshqalarni ta'rifi, tavsifi va ba'ze ko'rsatkichlarini ketirib o'tganmiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yilda amalga oshirilgan asosiy ishlar yakuni va O‘zbekiston Respublikasini 2018-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan murojaatnomasi.

2. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining murojaatnomasini o‘rganish va keng jamoatchilik o‘rtasida targ‘ib etishga bag‘ishlangan ilmiy-ommabop qo‘llanma. – T.: “Ma’naviyat”, 2018. 189-b.

3. Allayarov, S. A. (2020). Strengthening tax discipline in the tax security system: Features and current problems. South Asian Journal of Marketing & Management Research, 10(11), 124-128.

4. Sh.Sh. Shoxa’zamiy, K. Ismoilov, Sh. Q. Fozilchayev, J. I. Karimqulov. “Moliya bozori”. O‘quv qo‘llanma. –T.: “Ilm-Ziyo”, 2014-232 bet.

5. Bektemirov A., Omonov A.A., Xaydarov Z.Sh., Niyozov Z.D. “Tijorat banklari aktiv va passivlarini boshqarish” fanidan o‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamISI, 2020. 240 bet.

6. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. T.: “Iqtisod-Moliya” nashriyoti, 2017. 768 b.

7. U. Azizov, T. Karaliyev, T. Boboqulov va boshqalar. “Bank ishi” darslik. T.: “Fan va texnologiya”. 2016. 640 bet.

8. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankini 2015-yil 13-iyundagi 14/3-sonli “Tijorat banklari kapitalini monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risida”gi Nizomni tasdiqlash haqida”gi yo‘riqnomaga.

9. <https://cbu.uz/uz/statistics/financing/72798/-internetresurs>